

Гендерна політика у сфері академічної науки

Ольга Зернецька,

доктор політичних наук,

головний науковий співробітник

Інституту світової економіки

і міжнародних відносин НАН України

Олена Мирончук,

аспірант

Інституту світової економіки

і міжнародних відносин НАН України

У статті використано традиційні і компаративні підходи для осмислення гендерної політики, що базуються на аналізі гендерних диспропорцій у царині академічної науки в США, країнах Євросоюзу та в Україні. Досліджуються гендерні диспаритети не тільки з уваги на директиви, окреслені в Міжнародній доповіді ЮНЕСКО „Наука, технологія і гендер” (2007 р.), але й використовуються унікальні статистичні дані щодо чоловіків і жінок, які працюють у Національній академії наук України (це здійснюється, по суті, вперше). Наша мета – привернути увагу до цієї малодослідженої сфери і довести її життєву важливість щонайменше з трьох причин: 1) для кращої реалізації гендерної політики в академічній науці, 2) для розуміння науковою і політичною громадськістю країни, що збільшення жінок-науковців у академічній науці – це ключ до української конкурентоспроможності, 3) для подальшого розвитку глобальної наукової комунікації.

Коли замислюємося про найвищі досягнення людини у царині науки, то, передусім, маємо на увазі лауреатів Нобелівської премії як ознаці всесвітнього визнання у цій галузі діяльності. Премія, заснована 1901 року А. Нобелем, стала одним з промовистих символів не тільки розвитку науки у світі, але й визнання її високої ролі у життєдіяльності людства. Прикметно й те, що вже 1903 року лауреатом цієї премії в галузі фізики стає жінка – М. Склодовська-Кюрі, яка згодом отримує другу Нобелівську премію – в галузі хімії. Саме з цих дат починається відлік підкорення жінками-вченими наукових висот і світового визнання їх як учених

найвищого рівня, що доти було „привілеєм” науковців чоловічої статі.

Це не означало, що жінки були зовсім „відлучені” від науки, але вони здебільш перебували на „других ролях” – як помічниці в наукових дослідженнях свого батька чи чоловіка. Згодом, виборюючи право на навчання у вищих навчальних закладах з подальшою перспективою спочатку викладати у школах і гімназіях, а потім й у коледжах, інститутах та університетах, вони отримували наукові ступені, очолювали кафедри тощо. На таку позитивну динаміку приходу жінок до науки їм знадобилося десь півтора століття. Зрозуміло, йдеться про ті регіони світу, де наука була найбільш розвинутою, а соціальні реформи сприяли входженню жінок до науки, хоча переважно заслуга тут належить самим жінкам.

Не будемо вдаватися тут до аналізу різних етапів, які сприяли тому, щоби жінки, серед інших гендерних стратегій, взяли за втілення чи не найважчої – добиватися рівності можливостей і паритету у доступі до наукової діяльності, до досягнення визначних наукових і кар’єрних результатів [1 - 3]. Наскільки їм це вдалося, свідчать Нобелівські премії.

З 777 лауреатів Нобелівської премії (йдеться про всі її категорії: з фізики, хімії, фізіології, медицини, літератури та премії миру) тільки 34 є жінки [4]. З них тільки дві (М. Склодовська-Кюрі, 1903, та М. Гепперт-Майер, 1963) отримали премію з фізики, три (Г. Корі, 1947, М. Склодовська-Кюрі, 1911, І. Жоліо-Кюрі, 1935, Д. Ходжкін, 1964) – премію з хімії та сім (Г. Корі, 1947, Р. С. Ялоу, 1977, Б. Макклінток, 1983, Р. Леві-Монтальчіні, 1986, Г. Елайон, 1988, К. Ньюслейн-Фольхард, 1995, Л. Бак, 2004) з фізіології і медицини.

Отже бачимо, що після 1964 року Нобелівські премії в галузі фізики й хімії не отримала жодна жінка-вчений, а у галузі фізіології і медицини у третьому тисячолітті тільки одна жінка стала Нобелівським лауреатом. Тобто за більше, ніж сто років існування Нобелівської премії, у цих галузях наук ми бачимо тільки десять жінок-лауреатів, що становить 1,3 відсотка від загальної кількості нобелівських лауреатів. Цей факт спонукав нас проаналізувати, скільки жінок – лауреатів Нобелівської премії з літератури і премії миру присвятили себе і науці та освіті.

Замислитися над цим аспектом гендерної проблематики сприяло й те, що одна з авторок цієї статті (О. Зернецька) мала щастя не тільки познайомитися під час наукового відрядження до США з видатною американською письменницею Т. Моррісон, лауреатом Нобелівської премії з літератури 1993 року, але й слухати її виступи та взяти у неї інтерв’ю. Т. Моррісон поряд з літературною діяльністю веде й наукову. Вона викладала англійську мову в університеті штату Нью-Йорк, була запрошеним лектором у Бельському університеті, а 1984 року стала професором кафедри А. Швейцара в університеті штату Нью-Йорк в Олбані. 1989 року вона була запрошена на кафедру Р. Ф. Гоена у Принстонському університеті. Т. Моррісон є членом Американської академії та Інституту мистецтв і літератури, членом Американської академії гуманітарних

і точних наук. До її наукового доробку слід також додати численні виступи на міжнародних конференціях з питань літературної творчості. Є й інші приклади наукових досягнень жінок-лауреатів Нобелівської премії з літератури. Так, англійська письменниця Д. Лессінг, яка стала Нобелівським лауреатом 2007 року, задовго до цього, 1995 року, отримала ступінь доктора Гарвардського університету (США).

Не менш вражаючими є наукові досягнення жінок - лауреатів премій миру. Багато з них переймалися освітянством. Це Дж. Адамс (премія 1931 року), Е. Болч (премія 1946 року), мати Тереза (премія 1979 року), Дж. Уільямс (премія 1997 року). Серед жінок - вчених були Б. Уільямс, яка стала професором політичних наук та історії в університеті Сем Х'юстон (Техас, США), Ш. Ебаді (премія 2003 року), яка захистила дисертацію і стала, до того ж, першою в Ірані жінкою, що очолила міський суд. А лауреат премії миру 2004 року В. Маатаї з Кенії, яка здобула вищу освіту в США, стала першою жінкою з країн Центральної і Східної Африки, що отримала науковий ступінь, стала доктором наук у галузі ветеринарії, а також першою жінкою, що очолила факультет університету й обіймає посаду заступника міністра з питань екології в уряді своєї країни [5; 6]. Початок ХХІ століття ознаменувався тим, що Нобелівські премії вперше отримали жінки - представниці Азії та Африки.

Світ на початку третього тисячоліття важко уявити без активної ролі жінок усіх континентів і регіонів у всіх сферах людської діяльності. На Всесвітньому саміті 2005 року уряди всіх країн визнали, що „прогрес в інтересах жінок - це прогрес в інтересах усіх”. Так само неможливо уявити собі втілення ідеалів та реалій сталого розвитку без активного підключення потенціалу й таланту жінок у всіх сферах життєдіяльності, надто - в науці. Сьогодні це розуміння превалує у більшості розвинених країн світу. Проте, як відзначив Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун у посланні у зв'язку з Міжнародним жіночим днем 8 березня 2008 року, „ми повинні виконати ще більшу роботу. Всій нашій спільноті - урядам, багатостороннім організаціям, двостороннім організаціям і приватному сектору - необхідно підрахувати економічні втрати, які виникають через гендерну нерівність, та визначити, який обсяг ресурсів має бути виділений для їх усунення. Нам необхідно створити механізми для відстеження гендерної нерівності та розвинути діяльність щодо забезпечення гендерної рівності. Нам слід зрозуміти, як розподіляються ресурси, й публікувати таку інформацію для того, щоб скорегувати національні бюджети й міжнародні потоки фінансів для реальних потреб та забезпечити їх сталість” [7].

Треба відзначити, що ООН і, зокрема, ЮНЕСКО багато робить для утвердження рівності між чоловіками й жінками, розуміючи, як відзначав Генеральний директор ЮНЕСКО К. Мацуура, що „в сучасних суспільствах питання гендерної рівності у професійному житті на всіх рівнях є одним із найгостріших” [8]. Ось чому ЮНЕСКО проводить цілу низку акцій на підтримку жінок різних професій. З усього розмаїття цих

заходів зупинимося на тих, що найближче нам за фахом та науковими інтересами.

Не можна не відзначити ініціативу ЮНЕСКО, скеровану на підвищення іміджу видатних жінок-вчених, яку ця організація реалізує спільно з французькою косметичною корпорацією L'Oreal вже десятий рік поспіль. Вручення премій „Жінки в науці” здійснюється з 1998 року. Ця премія заснована для підтримки талановитих жінок-дослідниць. П'ять лауреатів, які обираються за географічним принципом (один лауреат від регіону: 1. Африка, 2. Латинська Америка і Карибський басейн, 3. Азія і Тихий Океан, 4. Арабські країни, 5. Європа і Північна Америка), отримують по 10 тисяч доларів США. Цю акцію можна вважати взірцем співробітництва, яке об'єднує міжнародну організацію і приватний сектор, скерованого на підтримку жінок-вчених, що сприяє науковому прогресу і розвитку соціальної сфери у світовому масштабі. 2000 року засновано гранти ЮНЕСКО-L'Oreal для 15 молодих дослідниць у розмірі 40 тисяч доларів США кожній. Як підкреслили президент L'Oreal Л. Оуен-Джонс і генеральний директор ЮНЕСКО К. Мацуура на церемонії їх вручення, це робиться для підтримки жіночої активності у науковій сфері, захисту екології та зміцнення міжнародного співробітництва.

Такі акції необхідні. Проте навіть сама нагальність їх створення свідчить, що жінки в науці на різних континентах все ще зустрічаються з проявами гендерної дискримінації та зберігається гендерний диспаритет, хоча в останні роки позитивно змінюється соціальний статус і роль жінки в суспільстві в усьому світі, посилюється інтеграція жінок в політичний процес, підвищується їх роль у всіх сферах життя держави і суспільства. Комплексне вивчення сучасної гендерної проблематики та аналіз статистичних даних з цієї предметної галузі як індикатора соціально-економічних змін в суспільстві є одним з найважливіших завдань держави і суспільства, особливо в науці й технології.

Як відзначав заступник генерального директора ЮНЕСКО з природничих наук В. Ерделен, „гендерний аспект науки і технології стає все більш актуальним і важливим питанням у всьому світі. Більш ніж 30 років Генеральна Асамблея ООН та Економічна і Соціальна комісія ООН вказують на проблему нерівності і розриву в освітніх можливостях для жінок і дівчат, а також незадовільного доступу жінок до навчання і ринку праці. Починаючи з 1976 – 1985 років, періоду, оголошеного ООН як „Десятиріччя жінок: Рівність, Розвиток і Мир”, особлива увага приділялася ролі жінки в науці й технології. Коли 2000 року проблема досягнення гендерної рівності була включена до однієї з восьми Цілей розвитку тисячоліття ООН, гендерний аспект науки і технології ще більше вийшов на передній план” [9].

Прикладом того, наскільки послідовно ЮНЕСКО дбає про розвиток гендерної політики у сфері науки, є те, що кожні чотири роки Сектор природничих наук ЮНЕСКО готує аналітичні доповіді. У своїх

дослідженнях ми саме й керувалися теоретичними підходами та емпіричними й статистичними даними, оприлюдненими в останній Міжнародній доповіді ЮНЕСКО „Досягнення гендерної рівності в науці й технології”. На жаль, Україна там не фігурує ані у цифрах, ані у фактах. Це спонукало нас подолати цей інформаційний розрив хоча б у тих межах, які ми можемо запропонувати: тобто окреслити й проаналізувати ситуацію в українській академічній науці щодо гендерного аспекту, навести вперше нові дані з цього питання, до чого закликає доповідь ЮНЕСКО – компаративно дослідити стан жінок у науці в США, Європі та Україні, а також запропонувати свій підхід до аналізу гендерної проблеми в науці, зібравши, опрацювавши та піддавши аналізу дані про сферу наукової діяльності, яку з повним правом можна назвати різновидом активної міжнародної наукової комунікації, – міжнародних академічних наукових обмінів. Наскільки нам відомо, аспекти участі жінок-вчених у науковому співробітництві ще не стали предметом наукового дослідження ані в міжнародному масштабі, ані в масштабі окремих країн і регіонів.

Але спочатку розглянемо бодай головні проблеми, з якими зустрічаються жінки-науковці у США та Європі.

Сучасне становище жінок в академічній науці США і Європи, де, здавалося б, гендерні дисбаланси мають бути найменшими, свідчить, що гендерна політика і соціальні реалії, в яких живуть і працюють жінки-науковці, характеризується ще багатьма проблемами. З одного боку, неспростовним є факт, що вони досягли незаперечних успіхів на нижчих академічних сходинках – магістерських. Але диспаритет зростає на більш високих рівнях академічної ієрархії та в науково-адміністративних посадах (декани, ректори, директори тощо). Те саме спостерігається і в оплаті їх праці.

У США Національна академія наук у вересні 2006 року видала доповідь „Долаючи забобони та бар’єри: використовувати потенціал жінок у науці та інжинірингу”, яку підготував Комітет з максимізації потенціалу жінок у науці та інжинірингу. У цьому документі наголошується: „Збільшення кількості жінок-науковців в академії – ключ до американської конкурентоспроможності”. Цю тезу підтримала й колишній держсекретар у справах здоров’я в уряді президента Б. Клінтона Д. Шалала. Вона зазначила: „Це моральний імператив, і це економічний імператив. Оскільки відбувається глобальне зростання конкуренції в науці та інжинірингу, США не можуть собі дозволити невикористання тієї розумової сили (brain power), яка в них є” [10]. Варто зазначити, що в доповіді рекомендується створити інтер-інституційну моніторингову організацію, яка б допомагала викоренити гендерну нерівність в академічних науках. До збирання даних, за якими б визначалося становлення жінок-вчених у США, доповідь рекомендувала залучити такі інституції, як Американська рада з освіти, Асоціація американських університетів, Національна асоціація державних університетів тощо. Доповідь сприяла широкій

дискусії в наукових колах США, зокрема проведенню двох спеціальних симпозіумів - у Гарвардському університеті та в Американському інституті підприємництва (Вашингтон). Вона була висвітлена на сторінках національної преси, зокрема в газеті „The Boston Globe” [11]. Окремі тези доповіді Національної академії наук, авторами якої були переважно жінки-вчені, піддавалися критиці, що засвідчує те, що в американській науковій спільноті проблеми гендерного паритету ще не розв'язано.

До дискусії підключилися вчені-психологи із Стенфордського університету М. Мерфі та К. Стіл. Вони довели, що дослідники ніколи не звертали уваги на такий аспект, як сама організація цих наук, яка сприяє відчуттю остракізму жінок, де, як правило, співвідношення чоловіків і жінок становить 3 до 1 [12].

Слід відзначити, що чи не найпомітнішого прориву жінки-вчені США досягли в царині природничих наук. Майже 45% відсотків з тих, хто отримав ступінь PhD у США 2001 року, були жінки, порівняно з 25 відсотками 1977 року [12]. Хоча такі американські дослідники, як М. Ф. Фокс, Дж. С. Лонг, Л. Сміт-Доер, зазначають, що гендерний розрив зберігається у цих науках не на користь жінок в таких аспектах, як заробітна платня і кар'єра [2, р. 14 - 15]. Традиційно дослідження з гендерних відмінностей у науковій продуктивності досліджується через наукові публікації академічних вчених. Американські вчені почали вивчати й такий показник комерціалізації науки, як патентування винаходів жінками-науковцями з природничих наук. Один з висновків цього дослідження полягає в тому, що хоча відсоток жінок - авторів патентів у галузі природничих наук в США нижчий, ніж чоловіків, але популярність патентів, авторами яких є жінки, більша [13, р. 355].

У листопаді 2007 року в Конгресі США в Комітеті з науки і технології відбулися слухання на тему „Жінки в академічній науці та інжинірингу”. Одним із свідків була ректор університету Майамі Д. Е. Шалала, яка є також головою Комітету з максимізації потенціалу жінок в академічній науці та інжинірингу. Серед основних тез, виголошених нею, були наступні.

1. При переході на кожний наступний науковий рівень (бакалавр, магістр, PhD, associated professor, professor, full professor, professor emeritus) кількість жінок в американській науці зменшується.

2. Проблема полягає не тільки у втратах, які відбуваються на цьому „лінійному” шляху, оскільки кількість жінок - повних професорів (full professor) становить менше 15 відсотків у соціальних і природничих науках, але ці цифри є драматично нижчими у всіх інших галузях науки та інжинірингу.

3. Схоже на те, що жінки зустрічаються з дискримінацією у кожній сфері науки та інжинірингу.

4. Значна частка опитаних вчених засвідчила, що більшості їх колег, як чоловіків, так і жінок, притаманні імпліцитні упередження щодо

гендерних проявів.

5. Критерії, за якими здійснюється оцінювання, має довільний та суб'єктивний характер, що йде не на користь жінкам, оскільки праця жінок у науці оплачується менше, ніж праця чоловіків, просування по службі відбувається повільніше, вони отримують менше нагород і обіймають менше керівних посад, ніж чоловіки, і що ці розходження не обґрунтовуються жодними стандартними вимірами досягнень у науці.

6. Академічні наукові структури і правила стають причиною недовикористання потенціалу жінок у науці та інжинірингу.

7. Наслідком бездіяльності у цій сфері буде детермінантною щодо національної конкурентоспроможності [16, р. 2 - 3].

Серед рекомендацій, поданих у доповіді Конгресові США, йдеться про зміну гендерної політики федеральних фондів та організацій, які видають гранти. Це передбачає скасування упереджень щодо жінок-науковців, повного використання їх таланту і можливостей, їх повної участі в наукових процесах. Федеральним агентствам пропонується виробити чіткі рекомендації та настанови, які б жорстко впроваджували у життя чинні антидискримінаційні закони у всіх ВНЗ з метою розвитку талантів у науці та інжинірингу. Конгресу, який має всі важелі для надання транспарентності питанням гендеру в американській науці, рекомендується зосередити увагу на посиленні адміністративних законів, включаючи регулярні наглядові слухання, з метою розслідування та спонукання активності відповідних інституцій – департаменту освіти, департаменту праці, організацій, що надають гранти науковцям тощо.

Виклики, які вбачаються доповідачці, полягають і в тому, щоб осмислити, наскільки глибоко гендерні та расові упередження вкоренилися в американському суспільстві. „Незважаючи на такі вади суспільства, – зазначила Д. Е. Шалала, – ми надто багато втрачаємо тих, хто може зробити свій вклад у розвиток національної науки та інжинірингу, тих, хто може посилити наші шанси у підтриманні нашої позиції глобального лідера у цих найголовніших сферах” [16, р. 3]. Тобто, як бачимо, питання гендерної політики в добу глобалізації неодмінно переростають у питання геополітичні та геостратегічні, пов'язані з проблемою світового лідерства США.

Це добре розуміють і в Європі, яка теж зацікавлена нарощувати свій науковий потенціал. Європу можна назвати „колискою” класичної науки, отже Євросоюз дбає, щоб гендерна політика у цій сфері була послідовною, виваженою і поступальною. І щоб показники у цій сфері були не гіршими, ніж у США. Щоправда, поки що кількість жінок – повних професорів у Європі становить ті ж самі 15 відсотків, що і в США. Різниця тільки в тому, що це загальна цифра з усіх галузей наук, а не із соціальних і природничих, як у США. Тобто можна вважати, що загальна кількість жінок – повних професорів у Європі більша, ніж у США.

За даними Європейської комісії, яка провела дослідження кількості

професорів у 23 європейських країнах, з досить великим відривом попереду йде Латвія (23 %), за нею – Португалія і Фінляндія (по 20 %), Польща – (18 %), Естонія і та Іспанія (14 %), далі – Франція і Бельгія (12,5 %), Італія (15 %), Велика Британія, Угорщина і Швеція (14 %), Норвегія (13%), Ісландія, Литва та Словенія (12 %), Греція (11 %), Данія, Чехія, Словаччина (9 %), Німеччина і Нідерланди (8 %), Австрія (6 %).

За підрахунками ЄС, здійсненими 2006 року, тільки 29 % від усіх дослідників 2004 року становили жінки. А що стосується секторів бізнесу і підприємництва, то тільки 18 % від усіх дослідників 2004 року були жінки, хоча це найбільший дослідницький сектор у багатьох європейських країнах – членах ЄС.

Позитивним моментом у розвитку європейської гендерної політики є те, що більшість випускників європейських університетів від початку 1990-х років – жінки. Але вже на рівні отримання можливості стати докторантами жінки становлять 40 %. Що ж стосується професорів у галузі технології, то 95 % з них – чоловіки. Про це свідчать дані ЄС за 2006 рік.

Треба зважати на те що різні європейські країни мають різну інфраструктуру науки, різну історію залучення жінок до наукових досліджень та їх приходу до тих чи інших наукових спеціальностей, багатоманітний та неоднозначний досвід боротьби за рівність між жінками й чоловіками у різних сферах діяльності, зокрема, в науці.

Доктор Л. Гусу з Гельсінкського університету, виступаючи на міжнародній конференції, присвяченій досягненням в науці та гендерній рівності, яка відбулася у Санкт-Яго у листопаді 2007 року, навела низку аргументів та відзначила фактори, які, на її думку, дають відповідь на запитання, чому саме слід боротися за жіночу і гендерну рівність в науці.

Так, аргументом, з точки зору прав людини, є те, що кожен повинен мати змогу реалізувати свій потенціал, незважаючи на стать. Аргументом з точки зору якості є те, що кращі уми й таланти мають бути рекрутовані до досліджень. Аргументом з точки зору робочої сили є те, що база для наймання на дослідницьку роботу зменшується із зменшенням груп людей, з яких можна добирати осіб на цю роботу, тому й потрібно наймати і чоловіків, і жінок. Аргументом з точки зору національної економіки є те, що для суспільства буде марнотратством не повністю використовувати таланти високоосвічених жінок (тобто переважної більшості осіб, що мають вищу освіту).

Загальним фактором гендерного дисбалансу в європейській науці є гендерний дисбаланс у прийнятті рішень щодо політики в галузі науки серед тих, хто визначає, що конститує „good science”. До нього необхідно додати ще чотири епістеміологічні фактори: 1) дослідники, у яких різні гендерні, етнічні, класові тощо відмінності, репрезентують ширші групи суспільства; 2) вони формулюють розмаїтіші дослідницькі питання; 3) продукують більш багатоаспектні дослідження; 4) забезпечують вищу

якість через різноманітність [17].

Переходячи до аналізу здійснення гендерної політики в Україні, ми обрали об'єктом дослідження Національну академію наук, де протягом 90 років готуються і здійснюють наукові дослідження вітчизняні кадри вищої наукової кваліфікації.

НАН України є вищою державною науковою організацією країни. Вона об'єднує всіх наукових працівників її установ і здійснює дослідження в різних галузях знань, створює наукові основи технологічного, соціально-економічного і культурного розвитку країни. У віданні Академії перебувають установи, організації і підприємства згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України за поданням НАН України (ст. 9 Статуту НАН України). Академія має державний статус і користується правами самоврядності у вирішенні питань внутрішнього життя.

Слід зазначити, що гендерна статистика у нашій науковій системі спеціально не збиралася та не аналізувалася. Разом з тим, у Доповіді ЮНЕСКО спеціально відзначається: „Гендерна статистика є порівняно новою галуззю, яка перетинає всі традиційні статистичні сфери: вона вказує на соціальний прогрес у царині гендерної рівності. Останніми роками попит на відповідну надійну статистику у політиків та у міжнародних спільнот надзвичайно зріс; на жаль, відчувається брак важливих офіційних даних щодо науки, технології та гендеру (НТГ). Ось чому першочерговим завданням міжнародної спільноти є допомога країнам у нарощуванні потенціалу, збирання даних і розрахунку показників з НТГ” [9, с. 11]. Тож дані, подані у цій статті, не тільки найсвіжіші, але зібрані й обраховані з урахуванням гендерних питань, якими переймаються і в США, і в Європі.

Так, станом на 1 січня 2008 року в установах НАН України працювали 39304 науковці; близько 24 % з них – жінки. Так, на 1 січня 2008 року в установах НАН України за основним місцем роботи працювали 8022 кандидати наук (з них 2930 жінок), 2565 докторів наук (з них 434 жінки), 343 члени-кореспонденти (з них 24 жінки), 182 академіки (з них 3 жінки).

Як бачимо, є тенденція до зростання як загальної кількості науковців – кандидатів і докторів наук, так і кандидатів і докторів наук - жінок, але відносний гендерний дисбаланс залишається значним. Якщо 2003 року жінки – кандидати наук в системі НАН України становили 34 %, то 2008 року – 36 %. Жінки – доктори наук 2003 року становили 15 %, а 2008 року – 16,9 %.

Ще разючіший гендерний дисбаланс спостерігається між кількістю науковців-жінок академіків та член-кореспондентів порівняно із загальною кількістю академіків і член-кореспондентів у системі НАН України. Обрахування статистичних даних за 2003 - 2008 роки дає можливість дійти наступних висновків. Кількість науковців-жінок – членів-кореспондентів НАН України в системі НАН України становила 6,1 %, а 2008 року – майже 6,7 %. Тобто можна відзначити незначне зростання.

У всі ці роки кількість жінок академіків НАН України була та сама. Але якщо зважити, що загальна кількість академіків НАН України мала тенденцію до зростання, то відносний гендерний дисбаланс став більшим. Якщо 2003 року жінки – академіки в системі НАН України становили 0,17 %, то 2008 року – 0,16 %.

Далі ми провели аналіз розподілу жінок-науковців „усіх рангів” в цілому в системі НАН України за основними науковими сферами. З’ясувалося, що 41 % з них працює у секції фізико-технічних і математичних наук, 33 % – у секції хімічних і біологічних наук, 26 % – у секції суспільних і гуманітарних наук.

На перший погляд може здатися, що наші показники зайнятості жінок-науковців за науковими сферами входять у суперечність з американськими та європейськими показниками, але слід зауважити, що в Україні існують ще й три національні академії: медична, педагогічна та аграрна. Чимало жінок-науковців працює у сфері освіти. Але такі обрахунки потребують значних колективних зусиль, які, сподіваємося, ще попереду.

Наступним питанням, яке нас зацікавило, було обрахування та аналіз відносного паритету серед жінок-вчених (кандидатів, докторів наук, членів-кореспондентів НАНУ) у різних наукових сферах, представлених в НАН України. Тобто ми хотіли з’ясувати, в яких із них жінки мають можливості для найбільшого кар’єрного зростання в системі НАН України.

Як засвідчили підрахунки, найбільше жінок – кандидатів наук працює у секції хімічних та біологічних наук – 39 %, 38 % – у секції фізико-технічних і математичних наук і 26 % – у секції суспільних і гуманітарних наук.

Майже така сама ситуація і з розподілом жінок докторів наук у відсотковому вимірі за секціями НАН України, але з невеликим відривом перед ведуть вже жінки доктори наук секції хімічних і біологічних наук – 38 %, далі – жінки доктори наук секції фізико-технічних і математичних наук (36 %), потім жінки доктори наук у секції суспільних і гуманітарних наук (26 %).

Але ситуація докорінним чином змінюється, коли йдеться про жінок членів-кореспондентів НАН України. Тут, безперечно, попереду жінки вчені із секції хімічних та біологічних наук (61 %), далі – із секції фізико-технічних і математичних наук (22 %), потім жінки члени-кореспонденти із секції суспільних і гуманітарних наук (26 %). Щоправда, їх так мало, що наочніше вдаватися не до відсотків, а до кількості, що, відповідно до цих секцій, становить: 11,4 і 3. Жінки ж академіки НАН України – це явище поодиноке. Їх усього три. Це Г. Єльська (молекулярна біологія), обрана 25 листопада 1992 року, О. Лук’янова (педіатрія), обрана теж 25 листопада 1992 року, та Г. Скрипник, обрана 6 травня 2006 року.

Якщо поглянути на гендерний диспаритет в українській науці під кутом владно-адміністративним, то можна відзначити, що з 180 установ, які входять до системи НАН України, тільки шість з них очолюють жінки.

Це Г. Бельська (Інститут молекулярної біології і генетики НАНУ), Г. Скрипник (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАНУ), З. Ульберг (Інститут біоколоїдної хімії ім. Ф. Овчаренка), Е. Лібанова (Інститут демографії та соціальних досліджень), А. Мазур (Криворізький ботанічний сад), А. Морозова (Карадазький природний заповідник). Щоправда, на посадах заступників директорів установ НАН України працює 35 жінок. Тим часом у керівному органі НАН України – Президії жінок взагалі немає.

Отже можна зробити висновок, що Україна у гендерному питанні йде в руслі тенденцій, які спостерігаються і в ЄС та США, а за деякими показниками й веде перед (мається на увазі відносний гендерний паритет у заробітній платні, збільшення кількості жінок-вчених на посадах заступників директорів установ тощо).

Вважаємо, що для вироблення гармонійної національної гендерної політики в Україні, зокрема, у сфері науки, слід спиратися на чим більшу кількість статистичних даних, яка б повніше віддзеркалювала становище жінки в суспільстві та її роль нині і в перспективі.

Література:

1. **Link A., Link J.** Women in Science: An Exploratory Analysis of Trends in the United States // Science and Public Policy. – 2000. – Vol. 22. – № 6. – P. 437 – 442.
2. **Long J.S., Fox M.F.** Scientific Careers: Universalism and Particularism // Annual Revue of Sociology. – 2000. – № 21. – P. 45 – 71.
3. **Richardson J.** Women in Europe's Science Decisions // Outlook on Science Policy. – 2000. – № 6. – P. 62 – 63.
4. Лауреаты Нобелевской премии – http://nobelprize.org/nobel_prizes/lists/women.html
5. Кенийка получила Нобелевскую премию Мира. – http://news.bbc.co.uk/hi/russian/newsid_3726000/3726260.stm
6. Маатаи, Вангари Мута – <http://n-t.ru/nl/vr/maathai.htm>
7. Послание Генерального секретаря ООН по случаю Международного женского дня (8 марта 2008 года) – <http://www.ifarcom.ru/ru/news/401> – сайт відвідано 12.03 2008.
8. Глобальная акция ЮНЕСКО „Женщины создают новости – 2008”: за укрепление гендерного равенства в СМИ – .../?sector=Communication%20and%20Information®ion=&lang=_runewsid=2169ann
9. Наука, технология и гендер: Международный доклад. Доклад ЮНЕСКО. Резюме. – Изд-во ЮНЕСКО, Париж, 2007. – С. 4.
10. **Grens K.** National Academy of Sciences Issue Report on Gender Bias // The Scientist, September 19, 2006.
11. **Young K.** Women, Science, and Gender Bias // The Boston Globe. – October 20, 2007.

12. Female Academic Performance Lies in the Gender Bias – <http://www.brightsurf.com/printfriendly/printage.php>

13. **Wittington K. B., Smith-Doerr L.** Gender and Commercial Science: Women's Patenting in the Life Sciences // Journal of Technology Transfer. – 2005. – № 30. – 355 – 370.

14. **Fox M. F.** Women, Science, and Academia – Graduate Education and Careers // Gender and Society. – 2001. – №15. – P. 62 – 85.

15. **Smith-Doerr L.** Flexibility and Fairness: Effects on the Network Form of Organization on Gender Equity in Life Science Careers // Sociological Perspectives. – 2004. – № 47 (1). – P. 25 – 54.

16. http://www7.nationalacademies.org/ocga/testimony/Beyond_Bias-and-Barriers.asp

17. **Husu L.** Gender and Excellence in Science and Technology Research // CEM-CONICYT Conference „Excellence in Science and Gender Equality”. – Santiago, November 6, 2007. – P. 17 – 18.